

BESZÉLGETÉS DR. VIGA GYULÁVAL

AZ INTERJÚT KÉSZÍTETTE: DR. HORVÁTH ZITA

– *Horváth Zita:* 2008–2009-ben vettem át Lendvai L. Ferenc professzor úrtól a kari közlemények szerkesztését, aki korábban mindig vegyes köteteket jelentetett meg. Az új szerkesztőségnek az a koncepciója, hogy csak tematikus számokat jelentetünk meg. Hogy a tematikának mi a kohéziós ereje, az változhat, lehet például egy konferencia vagy bármifajta téma. Tavaly elterveztem, hogy csináljunk egy olyan, regionális kutatásokat tükröző kötetet, amely minden intézetünket érinti, tehát nem egy tudományterületet. Már csak azért is, mert úgy gondolom, hogy az egyetemnek is, de a Bölcsészettudományi Karnak is a feladata bizonyítani, hogy mi valóban Északkelet-Magyarország regionális oktatási és tudáscentruma, központja vagyunk, és lehet, hogy vannak Budapesten olyan intézmények, amelyek más területen erősebbek, de a regionalitásban mi igenis többet tudunk felmutatni. Egy ideje már készíték interjúkat a kötetek végére. Ehhez a kötethez egy olyan személlyel készítenék interjú, akinek egyfelől neve van a szakmában, másfelől kifejezetten a regionális kutatásban is tud mértékadó, maradandó értékeket felmutatni. Szeretném, ha a következőkről beszélne: családi indíttatás, iskolák, egyetem, az egyetem utáni munkahelyek, majd kérlek, beszélj a szakmáról, a kutatási irányaidról is: mennyiben regionálisak, és egyáltalán: mi az, ami a témaválasztásban motivált. Esetleg példaképek, elődök vagy más szempontok. Beszélj, kérlek, a múzeumról és arról, hogy az egyetemen, ha nem is főállásban, de végül is itt voltál majdhogynem a kezdetektől. Tehát egy ilyenfajta pályaképben gondolkodnék.

– *Viga Gyula:* Köszönöm, hogy gondoltál rám. Annyit előzetesen hadd jegyezzek meg, hogy megítélésem szerint ebben a térségben vannak olyan regionális feladatok egy bölcsészkar számára, amelyek hosszú történeti folyamatokban értelmezhetőek, és a mába érnek. Ebben az értelemben a kar meghajtója, hitelesítője is lehetne akár a regionális kapcsolatoknak, „részesé” a mai regionális politikának. Vagyis értelmetlen a tudomány bezárkózásáról beszélni ebben az összefüggésben is, inkább „használni” kellene, és további kutatásokra inspirálni a különféle tudományterületeket. A regionalizmus megkerülhetetlen kérdése a társadalom és a kultúra kutatásának, s ez természetesen nem egyszerűen azt jelenti, hogy valakit lokális vagy térségi kérdések foglalkoztatnak. Még csak azt sem, hogy a műveltség elemei és struktúrái regionális változatokban léteznek, amelyek feltárása és kontextualizálása többünk mesterségének az alapfeladatai közé tartozik. A regionális kutatásoknak sok tekintetben önálló rendje és módszere van, amelyek mentén a feltárt tényanyag értelmezése lényegesen túlmutathat a régió kiterjedésén, sőt inspirálhatja más térségekben is a vonatkozó összefüggések megkeresését.

Az alapkérdésedre visszatérve: semmifajta előzménye nem volt a családomban az egyetemre járásnak, az értelmiségi hivatásnak. Tehát „első generációs” értelmiségi vagyok, ennek sokféle előnyével és hátrányával. Azt gondolom, a generációm

sajátos szerepet játszott az elmúlt három–négy évtized történéseiben, de ennek végiggondolása még korai, mert még nem zárultak le – igaz, lezárulóban vannak – ezek a folyamatok. Abban, hogy egyetemre kerülhettem – ez igaz sorstársaim jelentős részére –, a saját elszánásomon kívül (majd mindjárt visszatérek a részletekre) bizonyosan szerepet játszott egy F-betű, ami a felvételi lapon az ember neve mellé volt írva: vagyis, hogy az illető fizikai dolgozó gyermeke. Az én apám géplakatos volt. Elég hamar különváltak az édesanyámmal, valójában anyám a kis adminisztrátori fizetéséből egyedül nevelt föl. Amikor az általános iskola elvégzésekor az volt a kérdés, hogyan tovább – a volt ismerősi, baráti kör példáján okulva –, kézenfekvően az akkor divatos szakközépiskola jöhetett szóba: elvileg megadta a továbbtanulás lehetőségét, de egy szakmát is, ha a dolgok nem alakulnak optimálisan. Ismeretség révén Debrecenben, az Irinyi János Élelmiszeripari Szakközépiskola dohányipari tagozatára kerültem, amely két évvel korábban még technikum volt. Nagyon érdekes tanári kar verődött ott össze: több kiváló ember volt közöttük, akiktől sokat lehetett tanulni. Talán a sors rendezte úgy, hogy Lemhényi Jenőné Kollár Márta lett a magyar–történelem szakos tanárnőm, aki – nem mellesleg Gunda tanítvány is volt a debreceni egyetemen – nagyszerűen oktatta a tárgyait, egyáltalán nem gondolva azzal, hogy a tanítványai zöme a magyar dohányipar valamelyik üzemében dolgozik majd. Lehet persze, hogy valamelyik debreceni gimnáziumban többet lehetett volna tanulni a két tárgyból, de én ezt soha nem éreztem.

Meg kell emlékezni a középiskolai kollégiumról is, ahol együtt lakott majd 180 diák a város gimnáziumaiból és más középiskolaiból. 32 fős szobáink voltak, nem különültek el a különböző évfolyamok. Rend volt és fegyelem. Visszagondolva, van valami megható abban, ahogyan négy év alatt összecsiszolódott és jószerevével felnőtt egy csomó tisztántúli nebuló. Volt közöttünk olyan, aki ott tanult meg késsel-villával enni, és ezen akkor senki nem akadt fent. Igen jelentős arányban egyetemre kerültek, és hozzám hasonló értelmiségiekké váltak. Többségük bizonyosan egy életre megértette, hogy milyen tisztelet illeti meg egy közösségben a kollégiumigazgatót, a nevelőtanárokat – anélkül, hogy ők ezt különösebben elvárták volna –, és hogy a közösség tagjai között vannak íratlan játékszabályok. Komoly iskola volt. Harmadév végén – Lakatos Gyula kollégiumi elnök javaslatára, aki biológus-ökológus professzor lett a debreceni egyetemen – én lettem a kollégiumi diáktanács elnöke, ami komoly megbecsülés volt számomra.

A régészet és a néprajz felé az indítást nagyon nehéz megfogalmaznom. Édesanyám nagynénjei közül ketten-hárman is voltak olyanok, akik Luby Margit könyveiben adatközlőként szerepelnek a Szamos mentéről, Szamoshátról. Családom anyai ága Tunyogról, Matolcsról, Szamoskérből származott, ahol én gyerekkoromban, az 1960-as évek első felében számos alkalommal töltöttem egy-két hetet, amely falvak – most visszagondolva – az 1970-es árvíz előtt olyanok voltak, mint ma egy szabadtéri néprajzi múzeum. Hiszek abban – de ez nem újdonság, a szociálpszichológia ismeri –, hogy vannak emberek, akik nyitottabbak az előző generációkra, akik inkább tradicionalisták, és jobban ragaszkodnak az előző generációk örökségéhez. Tátott szájjal hallgattam időnként, amit elbeszéltek – nem voltak túl beszédesek –,

este még petróleumlámpa világított, meg a csikótűzhely, amelyben kétszer annyi kórót eltűzeltem, mint amennyivel ők megfőztek, de nem bánták. A korosabb férfirokonok markáns arcú, többnyire bajuszos emberek voltak, beszédjükben és gesztusaikban is karakteres képviselői a tiszántúli kálvinista magyarságnak. Azt hiszem, hogy ezeken a találkozásokon múltott a dolog. Hogy kivihettem az ebédet a mezőre Ida nénémmeel, aki becsomagolta az én részemet is, hogy kint egyem meg a férfiakkal. Vagy hogy egyes szakaszokon kézbe kaphattam a lovas szekér gyeplőjét a rázós utakon. (Megjegyzem, soha nem voltam „romantikus” néprajzos, és nem volt bennem semmi nosztalgia a népelet iránt.) Állítólag 8–9 éves lehettem, amikor először azzal leptem meg a családot, hogy régész leszek, ahogy a gyerekek közül tizből három legalább ezt tűzi ki maga elé ma is, de bennem meg is maradt az elkötelezettség. A szakközépiskolában is erre készültem, de egészében jól tanultam – leszámítva a matematikát –, járhattam volna utána a krasznodari egyetemre, és valahol szidnám a rendszert, mert szétbombázta a magyar dohányipart. Nem erre került sor. Felvettek Debrecenben az egyetem történelem–földrajz szakára, mert néprajz szak csak B-szakként, másodévtől volt, ahogyan a régészet is a pesti egyetemen. Előtte katonaság 11 hónapig Hódmezővásárhelyen előfelvételiként, ahol hetvenen voltunk egy században leendő bölcsészek. Még most is váltunk időnként levelet azokkal a srácokkal, akiktől – megint csak ezt fogalmazhatom meg – nagyon sokat tanultam. Volt közöttük igazi, dörzsölt belvárosi vagány, volt egyetemi tanár papa kitűnő gyereke, például Gömöri Péter barátomnak az édesapja legendás könyves volt a Rákóczi úton, akit Hegedűs Géza az Élet és Irodalomban búcsúztatott, amikor elment nyugdíjba. Közöttük van Milosevits Péter barátom, aki a szerb–horvát tanszéket vezette az ELTE-n, ott volt szegény Bratinka Jóska, aki vatikáni nagykövetségünk is volt, egy apró nógrádi palóc falu engedte útnak és hagyta rá az elődök nyelvjárását. (Ha valahol megálltunk tíz percre, Jóska előhúzta a zsebéből a parányi franciaszótárt, és megtanult néhány szót.) És számos más kedves, okos fiatalember. Rettentően sok bepótolnivalóm volt. A katonaság alatt olvastam a világirodalomból Camus-tól Bulgakovig, Szolzsenyicinig, Beckettig, és a magyarokat persze, akit lehetett és kellett. Ragadtak rám akkor ezek az élmények, de máig nagyon sok adósságom van ebben az ügyben.

Tehát történelem–földrajz szakon kezdtem, ami nem volt olyan egyszerű: a Földrajzi Intézet elég zárt kör volt akkor Kádár László professzor úrral az élén, aki még Teleki Pál mellett dolgozott, aztán Pinczés professzor, Borsy Zoltán – ők is meghaltak már szegények –, Szabó József, aki szerintem máig az egyik legjobb magyar geográfus. Nagyon sokat lehetett tőlük tanulni, de nehéz volt betölteni ott is a hiátust. Szívügyük volt, hogy minél jobb tanítványokat neveljenek, hamar kiderült, ha valaki egy évig csupán lebegni szeretne a felszínen. Soha nem felejttem el, például a különböző kontinensek topográfiáját megtanulni számomra kriminális feladat volt. Vagy a csillagászati földrajz, amiből Borsy tanár úr kétszer kivágott engem, és két utóvizsgám volt ilyen módon rögtön az indulásnál. Szóval meg kellett fizetni a tanulópénzt, de azért arra, hogy Kádár professzor úrtól „csak” négyest kaptam a folyók hordalék-szállítása, alakulása témájában, ma is nagyon büszke vagyok. Máig ápolom a barátságot a földrajzos szakmával, ami persze elsősorban nekik köszönhető: számos kon-

ferenciájukon, kiadványukban szerepelhettem, főként Frisnyák professzor jóvoltából. Bizonyos, hogy a táj, a tájban élő ember és a környezet viszonya meghatározó a néprajzi gondolkodásomban, és ez még az egyetemről jön. (Más kérdés, hogy a néprajzprofesszorom, Gunda Béla számára is meghatározó volt a földrajzi szemlélet.)

Szerencsések voltunk, hogy kiváló emberek tanítottak Debrecenben, a generációmnak többükkel volt alkalma találkozni a bölcsészkaron. Hogy ne csak a saját szakmámról beszéljek, például Bán Imre, Barta János, Julow Viktor, Szuromi Lajos irodalomtörténészek, a klasszika-filológus Borzsák István, az ókortörténész Balla Lajos, Havas László, Sarkadi János, történészek közül Irinyi Károly, Niederhauser Emil, Orosz István, Rátz István, Ránki György – méltatlan, hogy kiragadok neveket –, akikhez szemináriumra is járhattam. Az idő bizonyára megszépíti a dolgokat, de azt hiszem, hogy olyan elmét, mint Ránki volt – a nevét nem hallja az ember ma már –, keveset ismertem. Másfél óras előadásokat tartott, minden jegyzet nélkül – nagyon ritkán olvasott fel néhány mondatos idézetet egy-egy gyűrött papírról –, hibátlan okfejtéssel, leírható megfogalmazásban. Ha azt mondta, hogy a következő hat kérdésre hívja fel a figyelmet, akkor a kilencven perc végén az f-nél pontot tett. Rettentően sokat dolgozott, fiatalon ment el. Méltatlan lenne, ha nem említeném azokat a fiatalokat, akikkel a legtöbbet voltunk együtt, maguk is a pályájuk elején – Kovács Ágnes, Bársony István, Veliky János –, akik sokat formáltak a gondolkodásunkon, például a szemináriumainkon. A néprajzosok közül Dám László volt a mentorunk, fiatal adjunktusként, aki nagyon szerette az évfolyamunkat.

Rövidre fogva: az első év, lényegében három szakosként elég nehézkesen indult. Amit megtanultam, a görcsös akarat miatt az sem ment jól, meg kellett tanulni vizsgázni is. Az áttörést az első év végi ókortörténeti szigorlat jelentette. Amikor Balla Lajos tanár úr a három tétel végén feltett még egy kérdést, s a válaszom után azt mondta: – Jeles lesz, kolléga! – onnan kezdve minden más irányba fordult számomra.

Másodévtől a földrajz helyett néprajz szakos lettem, – leszámítva két, háromszakos kolleginát – ötödmagammal. Jött Gunda Béla, akinek első évben harmadik szakosként jártunk az előadására meg szemináriumára, és „megfogott” bennünket. Gunda nem tartott jó előadásokat, nem lehetett igazából élvezni a mondandóját. Viszont amit mondott – és ebben különösen a szemináriumai voltak zseniálisak – fantasztikus volt. Gondolkodni tanított, ahogy ezt közhelyszerűen mondják, de valóban úgy van, hogy két generáció nem kis részben máig azokból az ötletekből él, amiket a Prof. felvetett. Elképesztő problémalátó képessége, készsége volt. Igazából soha nem írt könyvet, viszont ezernyi tanulmányt és kisebb lélegzetű írást, amelyek közül sok egy-egy könyv problematikáját hordozza. 1943-tól öt évig Kolozsvárt volt tanszékvezető, aztán áttelepítették, és 1949-ben kapott tanszéket Debrecenben. (Ortutay hozta létre a debreceni tanszéket miniszterként, amire például olyan pályázók voltak, mint Lükő Gábor.) 2011. decemberben Gunda Béla születésének 100. évfordulóját ünnepeltük Debrecenben a tanszéken, ahol előadást tartottam arról, mit jelentett a vándorlás problematikája Gunda szemléletében, de megemlékezhettem róla Kolozsvárt is egy tudománytörténeti konferencián. Gunda elsősorban összehasonlító néprajzzal foglalkozott, különösen Délkelet-Európa érdekelte. Mindaz, amit az elmúlt

emberöltő alatt a régészek a Kárpát-medence neolitizációjának kérdéséről, időrendjéről és csoportjairól idehaza összeraktak, nagyon sok tekintetben igazolja Gunda kérdésfeltevéseit. Nem csak abban a vonatkozásban, hogy bizonyos kulturális javak – főleg eszközök, technikák és nyelvi elemek – fennmaradását akár több évezreden át is elképzelhetőnek gondolta, és kifejtette mindezek számos összefüggését, hanem azoknak az impulzusoknak a dolgában is, amelyek a Mediterráneum irányából a Kárpát-medencét érték. Délkelet-Európát olyan kulturális hídnak tartotta, amelyen át a különböző korszakokban folyamatosan érkeztek műveltségi hatások, a Balkán és a Kárpátok térségét pedig folyamatos kulturális impulzusok és interferenciák területének. Kritikusai alkalmanként hiányolták a történeti szemléletét. Kétségtelen, nem abszolút kronológiában gondolkodott, de sokszor kifejtette, hogy a műveltségi javak elterjedése önmagában történeti folyamat. Hozzáteszem, hogy a magyar néprajzban számos vita volt a történetiség problematikájáról, s először talán 1961-ben Vargyas Lajos fogalmazta meg a „sui generis” elvét, a problematika módszertanát.

Ma is röstellem a dolgot, amit elmondok ennek kapcsán. Már innen Miskolcra, fiatal néprajzisként elmentem Debrecenbe Gunda Béla előadását meghallgatni, amikor a Nyelvtudományi Társaság debreceni csoportjának szervezésében a különböző állatterelő és -hívogató szavakról beszélt. Egy Hubschmid nevű német az ötvenes években írt egy könyvet erről a problematikáról: szerinte az egyszerű, rövid terelő, hívogató és állatiasztó szócskák (prükk, bik, hók stb.) az indoeurópai nyelvek korai rétegébe tartozó egyszerű elemek, melyek évezredekkel ezelőtt kerülhettek a pásztornyelvbe, ahol a közelmúltig fent is maradtak. Elterjedésük régi pásztorvándorlások és különféle népmozgalmak nyomjelzője lehet. Nos, az előadás végén én nagyon-nagyon illetlen módon fölvettem azt a kérdést, hogy jó, vannak szigetek az óceánban, ahol ezek az elemek élnek, de mi van közben az óceán vizével, a több száz kilométeres hiátusokkal? Ezt mindenki tudta, és ugyanígy gondolta, de én voltam az a buta gyerek, aki tarsolyában hordta a marsallbotot, és úgy gondolta, hogy ezt meg kell kérdeznie. Mindenki tudta, senki nem úgy gondolta, de mindenki tudomásul vette, hogy a nagy öreg átlépi ezt a nem lényegtelen dolgot. Azóta is restellem magam, évtizedekre visszatekintve.

Mint az említett példa is jelzi, Gunda nagyon jól ismerte az európai néprajz különböző irányzatait, próbálkozásait, de tájékozott volt a nyelvészet, az irodalom és számos más diszciplína problémáiban is. Fiatalon például Erixonnál, az európai etnológia egyik megteremtőjénél volt Svédországban ösztöndíjas. Minden rajta tartotta a szemét. Amikor például viszonylag rövid hódító útjára indult a szemiotikai kutatás, a magyar néprajzban az elsők között írt tanulmányt Szex és szemiotika címmel angolul. Hasonlóan hamar reflektált Steward és mások ökológiai elméleteire, s kialakította abban a maga felfogását. Mire a témái könyvvé értek volna, addig őt már egészen más, újabb dolgok foglalkoztatták. Imponáló volt a tudása, az is, ahogyan az adatközlőkhöz viszonyult, ahogyan velük beszélt. Volt egy Rostás nevű idős cigányember Debrecenben, aki mesemondóként is ismert a szakmánkban, és amikor Gunda kihozta őt egy szemináriumra, Rostással ugyanúgy beszélt, mint egy akadémikussal. Életre szóló példa volt ebben is. Soha nem hivatkozott a helyzetével, tudásával. Igaz, kevés hallgató volt még akkor – kb. 20 a négy évfolyamon, előttünk

meg még kevesebben –, de mindenkinek a témaválasztását, irányultságát igyekezett irányítani, és mindenkiről tudott a végzés után is. Ha látott, olvasott valamit, azonnal megírta azoknak, akik azt hasznosíthatták. Láthattam a múzeumi kollégáimon, milyen alapvető dolog volt, hogy a debreceni tanszéken megtanultunk cédulázni, s el-sajátítottuk a tudományos munka technikai rendjét és haladását. Nagyszerű kollégáim voltak, akik rengeteget tudtak, nagyszerű dolgokat mondtak el, de vért izzadtak, ha egy másfél oldalas szöveget kellett előállítaniuk. (Én ma is úgy cédulázok, ahogy Gundától megtanultam, s igyekszem arra megtanítani a hallgatóimat is, akik alkalmanként elképesztő zavarral lapoznak előre és hátra a spirálfüzeteikben egy szeminárium szereplés alkalmával.) A magunkfajtanak még azt is meg lehetett tanulni az akkor 60 éves Gunda Bélától, hogy egy korosodó férfinak egy zakót miként kell megigazítani, ha le akar ülni.

– **H. Z.:** Kultúrát is tanított.

– **V. Gy.:** Abszolút. Nagy kár, és óriási gond, hogy nem csak őt, hanem a szakmánk most mindenkit bedarál. Lehet, hogy túlzottan is elnéző, netán megalkuvó vagyok, de engem nem foglalkoztatnak különösen az apró-cseprő emberi útkeresések, botlások. A legkritikusabbaknak is megvannak az emberi gyengéi! Én ma is becsülöm az öregeket. Dolgozhattam együtt az akkor 90 éves Patay Pállal a zempléni harangokról készült könyve megjelentetésén vagy a majd hasonló korú Gáborján Alice kolléganővel a felszázadig heverő doktori értekezésének megjelentetésén. A megyében a honismereti mozgalomnak nagy öregjei voltak, akikkel élmény volt beszélgetni. Nekem rendkívül fontosak ezek az emberek, és azt gondolom, hogy aki ezeket a „híd-föket” nem ismeri, és nem becsüli, annak nem is szabad ilyenfajta mesterséggel foglalkozni.

Még annyit hadd tegyek hozzá, hogy a régészet iránti elkötelezettség még egy rövid ideig megmaradt. Csoporttársaim javaslatára – 15-en kezdtük tö-fösként (történelem–földrajz szakosként) az egyetemet – az egyetemi kollégium bölcsész titkára voltam. Sikerült megoldanunk, máig is vannak róla leveleim, hogy László Gyulát meghívtuk a kollégiumba, ahol előadást tartott a kettős honfoglalásról. 1971 őszén vagyunk, ez akkor nem csupán a szakmai viták középpontjában volt, de benne volt a köztudatban is, hiszen László professzor a televízióban, rádióban, sokfelé elmondta az elképzeléseit az avarok és a magyarok korai csoportjainak kérdéséről. Soha nem felejttem el, hogy a Nagyállomáson vártuk őt a kollégiumigazgatóval, Deme István-nal, az ő Zaporozsecével elvittük a kollégiumba, s ott beszélgethettünk vele. Kijöttek egyébként a kollégiumba a tanáraink is – Orosz István, Rácz István – meghallgatni az előadást. Van egy levélkém, amiben László Gyula biztatott, hogy jelentkezsem át az ELTE-re, mert aki ilyen módon kötődik a régészethez, annak van helye közöttük, de aztán ez a vonzás elmaradt. Más kérdés, hogy ma is fontosnak gondolom a hosszú történeti folyamatok kutatását és a két szakma párbeszédét. Külön beszélgetést érdemelne annak a tudománytörténeti históriája, hogy az 1890-es évek közepétől, a 19–20. század fordulójától benne volt a két mesterség művelőiben a gondolat – Posta Béla írta le talán először –, hogy a régészet az ásatag néprajz, a néprajz meg recens régészet. Ezzel együtt, talán egyre messzebb van a két szakma egymástól, szervezeteileg mindenképpen.

– **H. Z.:** Ahogyan szokták mondani a nemzetekről, hogy ha nem ápolják, nem kutatják a múltjukat, nincs jövőjük. Egyes emberekről meg azt tudom mondani, hogy aki az elődöket nem tiszteli, és nem ápolja a velük lévő kapcsolatot, amelyet ők örökítenek ránk, az nem is érdemli meg, hogy jövője legyen.

– **V. Gy.:** Igen, így van. Sietek hozzátenni, hogy Gunda Béla tanszéki utódai – Ujváry Zoltán, Bartha Elek – ugyancsak kiváló emberek. A Gunda emlékéhez való ragaszkodásom bizonyára az indulásomból következik. Számos alkalommal taníthattam a debreceni tanszéken, ott habilitáltam 2005-ben, több doktori értekezést opponálhattam, tehát a kapcsolat máig jó velük. Hozzáteszem, hogy magának a debreceni bölcsészkar épületnek van egy semmihez nem hasonlítható levegője, hangulata: nekem máig az az „egyetem”. Manapság ugyanazt a gombócot érzem a torkomban, mikor belépek oda, mint amikor középiskolás koromban beiratkoztam az egyetemi könyvtárba, vagy amit hallgató koromban éreztem.

Az egyetemi évek mára szép emlékek. Nagyon hamar beleszerelmesedtem az első feleségembe, aki kitűnő teremtés. 27 évet éltünk együtt és két gyereket felneveltünk, öt unokánk is van most már. A kapcsolatunknak is volt szerepe abban, hogy Debrecenben maradtam. Jöttek az első szakmai „sikerek” is. 1974-ben miniszteri díjat nyertem negyedéves koromban a TDK-konferencián. Soha nem felejttem el: az első írógépetem abból a jutalomból vettem meg magamnak. Párommal együtt kötöttünk egy megállapodást a Szabolcs-Szatmár Megyei Tanáccsal, hogy a Jósa András Múzeum fogad majd engem az egyetem után, páromat pedig a Megyei Könyvtár Nyíregyházán. Mikor odajutottunk, hogy ki akartunk menni utolsó évre – mert akkor divat volt, hogy az utolsó évet valahol vidéken, intézményben gyakorolták a hallgatók –, akkor Németh Péter múzeumigazgató úr, jeles régész és történész, egyébként nagyon kedves barátom közölte, hogy nem tud nekem helyet adni. Mondanom sem kell, hogy borzasztóan sértőnek, felháborítóan éreztem a dolgot. Az ember fiatalon úgy gondolja, hogy ott van a marsallbot a tarsolyában, ehhez képest Szabolcs megye Demecserben nevelőtanári állást ajánlott nekünk. (Most úgy látom, hogy talán ők sem okosan gondolkodtak ebben az ügyben, talán lett volna feladatom a szülőföldemen is.) Rosszul esett, de hál’ Istennek akkor már bírtam Szabadfalvi József meghívását: ő huszonöt éves oktatói pályafutás után jött el Miskolcra megyei múzeumigazgatónak, és sorban hozta Debrecenből a hallgatókat: Dobrossy Pistát, Fügedi Mártát, Kunt Ernőt, Veres Lacit. Tehát nem volt gond beállni ebbe a sorba. A volt feleségem egyébként miskolci volt, a Városi Könyvtárban már gimnazistaként is dolgozott nyaranta, őt Győri Erzsébet fogadta. Idejöttünk, és a történelemből kötelező 16 órát akkor a Zrínyi Gimnáziumban szegény Ádám Katalin tanárnőnél tanítottam. Új történet kezdődött számomra, számunkra. Jó két esztendő albérlet, aztán lakást kaptam Ladányi József megyei tanácselnök keretéből. (Nem én voltam az első ebben a múzeumi kollektívából.)

– **H. Z.:** Tehát lényegében az egyetem után azonnal a múzeumban kezdte. Nem is volt más, soha nem szakadt meg. Úgy értem, ha mellette tanítótól is, a múzeum végig megmaradt főállásnak.

– **V. Gy.:** Végig megmaradt. Három hónapot leszámítva hűséges voltam a miskolci múzeumhoz. 2001-ben személyes okai voltak – elváltunk, új kapcsolat a mostani

párommal –, amikor úgy gondoltam, hogy mindent újrakezdek, egy kalappal mindent leborítok, és megpályáztam a Pest megyei múzeumigazgatói stallumot. Érdekes szituáció volt, ilyen ma már nem történhet meg, hogy engem a Pest Megyei Közgyűlésben a FIDESZ és az MSZP együtt választott meg a Kisgazdapárt jelöltje ellenében. Ilyen azóta sem, meg azelőtt sem volt, de el is múlt az együttállás még aznap délután. Ebből aztán számos gond fakadt. Az egyértelműen kiderült, arról már szó nem volt, hogy ti. nekem kellene pár év alatt föltornáznai valahová egy múzeumi szervezetet, ahogyan ezt korábban kilátásba helyezték. Nem volt hova költöznöm, jöllehet kiindulás volt a szolgálati lakás. A megye láthatóan igyekezett nagyon kézben tartani a dolgot. Rányomta a bélyegét az egészre az elmúlt két évtized múzeumügyének rákfenéje, a régészeti pénzek dolga. De az is bizonyára hamar kiderült, hogy én igazából alkalmatlan vagyok arra a szerepre, amit vártak tőlem, például a saját kollégáim, akik általában mind másképpen képzeltek a haladás irányát. (Ilyenek vagyunk.) Volt főnököm, Veres László telefonon azt mondta: – Hagyd a fenébe, gyere vissza, itt megvan még a helyed! (Bizonyára nem volt ez könnyű döntés számára sem.) És ez történt. Nem volt könnyű dolgom, az ellenségemnek se kívánom azt a helyzetet. Aztán persze lecsengett az ügy, ki könnyen, ki nehezebben, de mindenki napirendre tért felette, hogy a néprajzos párommal együtt jövök vissza Miskolcra. Volt egy-két pikírt megjegyzés, de talán közismert volt, hogy nem akarok mindenáron igazgató lenni, így kevesen gondolták, hogy azért pályáztam el. Amikor 60 évesen otthagytam a múzeumot, nyugdíjba jöttem, fel nem merült bennem – megbízott igazgatóként –, hogy a hivatalt tovább kellene vinnem. Annak ellenére sem, hogy a pályakezdésem után három évvel tudományos titkár lettem – amolyan második igazgató-helyettes –, voltam osztályvezető, 15 évig valódi második ember, tehát végtére is mindig volt vezetői megbízatásom, de igazából mindig „szakmai” feladataim voltak. Tehát azt végezhettem, amit szerettem, meg talán tudtam, tudok is. Hozzáteszem, hogy a mai vidéki múzeumügyben nem nagyon keresik az ilyen fazonokat. Volt, aki kategorikusan közölte, hogy nincs szükség a múzeumban tudósokra. Az más kérdés, de hát ezt te tudod, hogy akkor még azt gondoltam, hogy nyugdíj mellett a negyedállású professzorságom megmaradhat az egyetemen.

– **H. Z.:** Sőt, én azt gondoltam, hogy abból főállás lesz, aztán hozott a kormány egy jogszabályt, hogy nem lehet a nyugdíjat és a fizetést 2013. július 1. után egyidejűleg kapni, egy olyan szakmában, ahol eleve 60 éves kor előtt a professzorság nagyon keveseknek sikerül, az egyetemeknek márpedig úgy kell, mint egy falat kenyér. És nem csak azért, hogy pipát rakhasson az akkreditációba, mert van egy professzora, hanem azért is, mert a professzor azért professzor, mert tud valamit, amit az alatta lévők még nem tudnak, és ezt a tudást át kellene, hogy adja a fiataloknak.

– **V. Gy.:** Ez összefügg az én egész élettörténetemmel. Én nem voltam, és ma sem vagyok a szó szoros értelmében „egyetemi ember”, s számomra teljesen valószínűtlen volt az egyetemi tanári kinevezés. Ez ma már beletartozik az élettörténetembe, és komoly sikernek érzem. Aránylag fiatalon doktoráltam, 28 évesen. Dicsekvésképpen elmondom, hogy öt disszertációt írtam életemben: a kandidátusinak megvolt a házi védése, az értekezésem megjelent 1990-ben, de a nyelvvizsga hiányában felad-

tam a dolgot. Ma már megnyugtat a tudat, hogy mindig, mindenhol – PhD habilitáció, MTA doktori védés – maximális pontszámot kaptam. Azt hiszem, mindenért megdolgoztam életemben, és talán nem lökdöstem fel az embereket, hogy előrébb álljak, mint ahol a helyem volt. Ez nagy nyugalmat kölcsönöz az embernek. Mindemellett a szakmám számos módon elismert, visszaigazolta a munkámat, az is szerencsés, hogy feladatot kap az ember. Például, 2012. november 1-jén elmentem nyugdíjba, és egy hónapra rá, december 5-én a Néprajzi Társaság választmánya rám bízta a most 125 éves központi folyóiratunk, az *Ethnographia* főszerkesztését. Ezek mind-mind megnyugtató visszaigazolások. De megkaphattam a néprajz és a múzeumügy legmagasabb elismeréseit is. Valahogy úgy alakult, hogy a szakmám – beleértve a határon túli magyar kollégákat is – talán jobban ismer, mint ez a város. Ebben bizonyára nekem is vannak komoly mulasztásaim, azon túl, hogy nem a Földes Gimnáziumban érettségiztem.

– **H. Z.:** Ez pozitív visszajelzés – nem hiszem, hogy újdonságot mondok neked, mert tapasztalhattad, hogy a világ sok esetben működik úgy, hogy azok, akik ún. fontos emberek voltak, elmennek nyugdíjba, utána a világ megfélemedezik róluk. Ha valakinél ez nem következik be, ahogy mondod, visszaigazolás is, és van annak egy oka, és szerintem jó oka. Sok tekintetben megy afelé a világ, ami nem tetszik az embernek. Említetted, miért is hagytad ott a múzeumot. És ma hogy látod? Egy múzeum, egy vidéki múzeum mit tehet azért, hogy saját magát részben a fenntartó felé vonzóbbá tegye, és megfeleljen annak, amit az igazi fenntartó, a látogató, aki be-megy a múzeumba, elvár. Mennyire gondolod jó iránynak ezt az új, általam is ismert – nyilván én úgy nem értek hozzá – múzeumi irányt, ezt a nagyon-nagyon látogatóbarát, az én szememben – de javíts ki, ha tévedek – kicsit kirakatszerű kiállítást, amely mögött azért nem állnak olyan masszív kutatások, mint ahogy régen. Lehet, hogy tévedek, de erről mi a véleményed, vagy mit lehet tenni azért, hogy a múzeum, ami egy komoly dolog, megmaradhasson annak?

– **V. Gy.:** Azt gondolom, hogy ez része annak a folyamatnak, ami jelenleg minden területen zajlik hazánkban. Gyakorlatilag egyszer-kétszer-háromszor elmondják, hogy mi az, amit látnod kell, vagy amit hallanod kell, és a többség negyedjére már maga is azt mondja. Úgy látom, hogy a múzeumokból kultúrházat csinálnak. A múzeumpedagógia nem újdonság, a muzeális közgyűjtemények közművelő szerepe meg főleg nem az. Ha előveszi valaki a Borsod-Miskolci Közművelődési és Múzeumi Egyesület Alapító Okiratát 1899-ből – de hasonló a többi vidéki intézményé is –, azzal kezdődik, hogy a múzeumukat a köz szolgálatára és a köz műveltségének felemelése érdekében hozzák létre. Ez soha nem volt kérdéses. Nálunk régen is volt már múzeumpedagógus, arról már beszélni sem merek, hogy mondjuk 1990 előtt mennyi néprajzi program, előadás volt, amit a TIT kebelén belül csináltunk. Vagy az október a Múzeumi Hónap volt, sok-sok rendezvényt, programmal – Miskolcon és vidéken egyaránt. 1983-tól nyaranta néprajzi táborokat szerveztünk, alkalmanként 15–20 középiskolás diákkal. Közülük többen hivatásukká választották az etnográfát, de ugyanolyan „sikernek” gondolom, hogy többségük – pl. Csicsely Tamás barátom, aki Grazban mérnök és az egyik helyi magyar kulturális egyesület vezetője – örökre eljegyezte magát a néprajzi és múzeumi érdeklődéssel. Vagyis félrevezetőnek

gondolom, aki azt mondja, hogy korábban a közgyűjtemények nem voltak nyitottak a „köz” művelésére. Nem mennék bele abba, hogy mi lett a művelődési házakkal, a vidéki mozikkal, az meg különösen bonyolult kérdés, hogy a pedagógusnak nincs ideje meg ereje arra, hogy a gyereknek ilyen témában órát tartson a heti 25 vagy nem tudom, mennyi órája mellett. Nyilván betereleli őket a szolgáltatóházba, a múzeumba, és hadd ne soroljam. A vidéki múzeumok bizonyos fokig a tudomány bázisai voltak, és akinek kétsége lenne, hogy ez nehézségek közepette is milyen jól tudott működni, hát az nézze meg pl. Móra Ferenc írásait, amiben a korabeli „fenntartóval” való küzdelmeit fogalmazta meg a kultúra házában, a tudománynak és a mindennapok programjának a vonatkozásában, vagy ismerje meg akár a mi kiváló elődeink dolgait. A miskolci múzeumnak 1952–53 előtt nem volt néprajzos munkatársa. Gáborjáni Aliz, aki még megvan most is, két évre lekerült ide Miskolcra dolgozni a rövid ideig igazgató Vargha Lászlóval együtt, utána Lajos Árpád és Bodgál Ferenc kezdte tudatosan megszervezni a néprajzi gyűjteményt. Kerékpáron és motorbiciklin hordták össze a kollekciónak nem kis részét. Ehhez az állapothoz képest mindenképpen sikernek érzetem, hogy az összes történeti tájnak lett egy saját gyűjteménye vagy múzeuma. Azt lehet mondani, hogy erre nincs igény, nincs rá szükség, azt lehet mondani, hogy tartásuk fenn a városok a múzeumaikat vagy intézményeiket. A másik oldalon viszont nagy erővel zajlik a tradíció újraértelmezése, a „kitalált” hagyomány életre keltése, a kulturális örökség és a hungaricumok körének és szerepének újfajta megfogalmazása. És itt pontosan a bevezető kérdésedhez térünk vissza, nevezetesen, hogy a hagyományos kultúrák vagy egyáltalán a kultúra regionális szerkezetű. Tehát nemcsak a lokalitásokról szól, hanem azok térségi összefüggéseiről is. Sokkal jobb, ha X település pálinka fesztiválján mindenki úgy gondolja, hogy amit ő iszik abban a faluban, olyan a világon nincs másutt, mert az egészen más, mint amit máshol csinálnak. Vagy hogy a töltött káposzta fesztivál kínálatához hasonlókat közel-távol nem ismernek. Ha bárhova meghívunk ilyen ügyekben előadni, ma már kötelező napi feladatnak érzem annak a megértését, a dolog nem úgy működik, hogy a világ butább fele még nem ismerte fel, hogy például milyen nagyszerű a magyar pálinka. A dolog úgy működött, hogy Európa különböző tájain elindult a lepárlás, amit az arabok vagy Isten tudja, kik elhoztak Európába. És nyilván mindenhol abból főzték a pálinkát, ami rendelkezésre állt. Minden térségnek kialakult ebben a saját kultúrája és ízlése. Tehát nem úgy van, hogy a mi pálinkánk különleges, és a skótoknak, akiknek településenként, kistájanként saját whiskyjük van, vacakot isznak. Vagy a vodkaiók, a bor lepárlását feltaláló francia konyak-vidékek, netán a Calvadoson nevelkedett normandiaiak. (Nem is szólva arról, hogy én még emlékszem, mi került a pálinka cefréjébe 15–20 éve a vidéki Magyarországon. Jellemzően nem gondosan válogatott, mosott gyümölcs, nem félmegegyényi területről összehordott naspolya felöntés, amiből kiváló barátaim utóbb pálinkát főztek.) Gondolom, hogy a magunkfajtának ennek megismertetése és összefüggéseinek megértetése a feladata. Nem lehet úgy bemenni Európába vagy bárhol egy közösségbe, hogy azt nézzük, mi az, amiben mi különbek vagyunk. Gyerekkoromban viccek voltak pl. arról, hogyan és miért nem lehet elfogyasztani a tenger csodálatos gyümölcsét, az osztrigát. Az ember, ha olyan helyzetbe kerül és megpróbálja, akkor tudja, hogy az a természet, az óceán és az

ember viszonyának a legfantasztikusabb nyeresége. Mindez nem csupán az egyén ízlésének kérdése, hanem népek kulturális habitusáé is. Nálunk nyilván nehéz megérteni, hogy a Mediterráneumban, az Égeikumiban évezredek át napi egy maréknyi sajttal, tucatnyi olajbogyóval és némi hallal meg borral elváltak az emberek. Ezek különféle világok. Ez a fajta gondolat most mindenhol jelen van, meg kellene/lehetne most ismertetni egymással a különféle kultúrákat. Az, hogy volt egy Puskásunk meg egy Aranycsapatunk, nem kárpótol azért, hogy nem is jegyeznek bennünket a világ mai labdarúgásában. Az persze nagyon fontos cél, hogy legyen egyfajta nemzeti önbecsülés, de ez a múltunk hiteles megismeréséből nőhet ki, nem a mások fölé emelő ideológiából.

Visszakanyarodva: egy olyan kiváló emberünk, főnökünk volt hosszú időn keresztül Szabadfalvi József személyében, aki szakmailag is tájékozott volt, hiszen 25 évet a debreceni egyetemen tanított. Végül egyetemi tanár lett, akadémiai doktor, egyebek mellett – bizonyára közismert – az Universitas Egyesülés körül, a Bölcsészkar születésénél komoly munkát végzett, érdemeket szerzett magának. Számára a tudomány abszolút organikusan illeszkedett a múzeumok mindennapjaiba. Elvárás volt az intézményben a tudományos munka. Az külön szerencsénk volt, hogy az egész generációmnál idősebb volt, tőlem pl. 25 évvel. Tehát inkább egyfajta „apaszerepben” figyelte a munkánkat, úgy is nyilatkozott meg nagyon sokszor. Lényegében nem volt előttünk előző generáció, nem kellett versenyezni azért, hogy az ember magának helyet szerezzen a nap alatt. Szabadfalvi kétszer-háromszor ránézett az emberre, s ha megtapasztalta, hogy olyan ötleteid vannak, amiket meg is tudsz valószínűsíteni, nem másnak találsz ki programot, azt hagyta, sőt támogatta, szerette. Azt lehet mondani – és ez így volt egészen a ’90-es évek végéig, sőt 2002-ig, 2003-ig –, az ember elvégezte a hivatali feladatait, mellette azt csinált, amit szakmailag elképzelt. Nyilván feltétele volt persze, hogy abból a múzeum is profitált, de a fiatal kutató is tanult, megbecsülést szerzett: magának és az intézménynek. A kettő nem megy egymás nélkül. Sikernek éreztük, hogy a Herman Ottó Múzeum „tudományos kutatóhely” rangot kapott. Később azt, hogy „kihelyezett tanszéke” voltunk egyetemünk bölcsészkarának. Én soha nem fogadtam el a summás minősítéseket: Veres László igazgatómmal ebből sok vitánk volt, ő mindig meg tudta mondani, hogy elsők vagy harmadikok vagyunk éppen a múzeumok országos rangsorában. Ezt én nem tartottam fontosnak, de bizonyos, hogy nagyon komoly respektusa volt az intézménynek. Megtalálta az ember a számítását ebben a történetben, az pedig, hogy sosem voltak túlfizetve a közgyűjteményekben dolgozó emberek, teljesen egyértelmű.

Szabadfalvi Józsefnek köszönhetem azt a tevékenységet is, ami az elmúlt három évtizedben talán legközelebb állt hozzám: a tudományszervezést és a kiadványok szerkesztését. Először 1980-ban vont be egy ilyen feladatba: a Gunda professzor által az 1950-es években irányított, tanítványai első és második generációjával végzett Zemplén-kutatás félbemaradt, részben régi kéziratokban lappangó eredményeinek az összefésülését, a szálak újrafelvételét kellett megoldanunk. Mindebből 1981-ben született egy tanulmánykötet. Bizonyára észrevette, hogy van affinitásom ehhez a munkához, sok mindenbe bevont, együtt is számos kötetet szerkesztettünk. Felejteth-

tetlenek számomra a délutánok, amikor – a telefonok elől valahol elrejtőzve a múzeum épületében – raktuk össze a kéziratokat, méricskeltük és nyírtuk a képeket. Közben jókat beszélgettünk, s nagyon jól éreztük magunkat. Aztán ez rajtam maradt: az általam szerkesztett folyóiratok – pl. a Néprajzi Látóhatár tíz évfolyama – köteteit is beleszámítva, biztos, hogy 130–150 között lehet valahol az általam gondozott kötetek száma. A legfrissebb most van nyomdában: Cigándról augusztusban jelenik meg egy 520 oldalas tanulmánykötet, amihez a kutatásokat még 2010-ben szerveztem meg a helyi önkormányzat támogatásával.

2000 után már többen olyan helyekre, helyzetekre kerültünk, hogy a szakmai feladatok finanszírozását is tudtuk segíteni. Két évig elnöke, majd még kettőig kurátora voltam az NKA Múzeumi Kollégiumának, ami komoly megbecsülés és szakmai lehetőség volt. Amikor a kulturális terület elkezdett szegényedni, a kiadványok nagyon hamar bűnbakká váltak. Meg azok is persze, akik a tudományt művelték. Ha valaki visszanezi a múzeumunk elmúlt évtizedeit, hamar felismeri, hogy a szakmai közfeladatokban is azok voltak a legeredményesebbek – egyszerűen, azok dolgoztak a legtöbbet –, akik a tudományt is magas szinten művelték. Ahogy fogy a levegő, fellép egyfajta „keszonbetegség”, a fenntartó örömmel kap az újabb ötleteken. Például: az utóbbi 10–12 évben nem volt szabad a jelképes honoráriumokat sem kifizetni a kiadványaink szerzőinek. „A publikálás kötelező feladata a muzeológusnak” – mondták, és többen visszhangozták. Kértem én, mi volt azokkal, akik életükben nem írtak meg egy tanulmányt. Nekik kevesebb volt a fizetésük? A csodát! Ott bukkott meg a dolog, vagy csak én éreztem zavarónak a helyzetet, amikor teljesen nyilvánvalóan ötletelni kellett, újabbakat, nagyobbakat kellett kitalálni, mondani. Értettem én, hogy szívesebben adtak az utóbbi években komoly, akár több száz millió forintot egy új intézmény létrehozására, mint mondjuk a lassan összedőlő Papszer öreg épületének felújítására. A szakmai háttérintézmények gondozása nem látványos dolog. A Múzeumok Éjszakája sokkal izgalmasabb!

De erről szól ma az egész világ, nagyon erőteljes lecserélése zajlik minden korábbinak, és szerintem ez vonatkozik a humánpolitikára, a személyzeti politikára is mindenütt. Egész egyszerűen van egy váltás ebben az országban, tudatosan lecserélik az előző garnitúrát. Ezt tudomásul kell venni! Az más kérdés, s alkalmanként kicsit zavaró, hogy néhány vörös inges fiú ma is ott áll a fedélzeten: aki korábban már bizonyította a hűségét egy ügyhöz, az ma is alkalmasabb ember az örökké kritikus, fel nem takaró értelmiséginél.

– **H. Z.:** Hogy látod te a Herman Ottó Múzeumot? Nyugdíjba mentél, nyilván napi kapcsolatod nincs vele, de feleséged révén azért gondolom, hogy ismered a helyzetét.

– **V. Gy.:** Persze, és én azt gondolom, hogy jó nexusban vagyok a maiakkal, azokkal persze, akiket még ismerek. Sok új arc van, például közmunkások, akik nagyon hasznos feladatokat látnak el pl. a gyűjtemények digitalizálásában. Az utódommal, Tóth Arnold igazgatóhelyetttessel, akit gimnazista kora óta ismerek – egyik lányom osztálytársa volt –, és roppant értelmes, elhivatott fiatalember, aránylag rendszeres kapcsolatban vagyok. Pusztai Tamással megbecsüljük egymást, akinek azt gondolom, nagyon nehéz dolga van, hiszen azért a megyei intézményrendszerből akkor is

nehéz visszalépni egy városi múzeum státusába, ha a régész szakma sajátos, és annak megmarad valamelyest a regionális szakmai feladatköre. Szerencsére, a mai fiatalok legalább olyan felkészültek és elhivatottak, mint mi voltunk, és éppen úgy áthidalják a hiányokat, akár belefekszenek a sárba, mint ahogy mi tettük. Régen is szegénység volt a vidéki kulturális életben, ma is az van. Ezeket a hivatásokat nem lehet ügyszeretet és áldozatok nélkül művelni, az is öröm, ha dolgozhatnak az emberek. De egészen egyáltalán nem irigylem a mai fiatalokat. Hogy ebben a nagyon nehéz helyzetben mit tud egy intézmény, főleg, hogy elveszett az a fajta prioritás, amit a múzeum korábban élvezett. Most láthatóan mindenki ért a szakmáinkhoz, s nem annyira keresik ma a helyi erők a tájékozottabb szakembert. Fiatal muzeológusként nagyon büszke voltam, és maig nagyon büszke vagyok arra, hogy egy életet múzeumban dolgoztam. Például egyszerű emberekkel szóba álltam a vonaton, és erről bárkivel lehetett beszélgetni, szinte mindenkinek volt valami múzeum élménye. Volt presztízse a szakmának. Most úgy látom, hogy ez mintha csökkenne.

– **H. Z.:** Valóban, én is azt látom, hogy mint a focihoz, most már ehhez is mindenki ért.

– **V. Gy.:** Nekem ez már akkor is olyan furcsa volt, mikor dolgozni kezdtem. Számomra maig evidens, hogy ha látok, olvasok valamit, felhívom a cimborámat telefonon, vagy írok neki egy e-mailt, mert őt érdekelheti a téma. A hetvenes évek második felében sikk volt, hogy hétvégén az ember lement és megvette az Élet és Irodalmat, mert abból olyasmit tudhattunk meg, amit egyébként nem. Ma már tudjuk, hogy vélhetően azt is nagyon szándékosan adagolták az embernek, de mindegy: mégis nóvum volt. És nem oda akarok kilyukadni, hogy most ugyanígy van. Hanem oda, hogy bementél hétfőn a múzeumba, elmondtad, hogy mit olvastál, és Kunt Ernőt leszámítva igazából senkit nem érdekelt. Én ezt akkor sem értettem.

– **H. Z.:** De ez most is így van. Egy kezemen meg tudom számolni, hogy ilyen dolgokról hány emberrel tudok beszélgetni.

– **V. Gy.:** Ezért olyan atomizált az értelmiség. Ez belejátszik, főleg most, mikor elképesztő állásföltés van.

– **H. Z.:** Így van, és a szakma érdekérvényesítő képessége is gyengébb. Sajnos az egyetemen is azt tapasztalom, hogy ez a bizonytalanság, pénztelenség, az egyetemek lényegében kiszolgáltatott helyzete mindenkiből a legrosszabbat hozza elő. Nem beszélgetünk egymással, hanem inkább egymás ellen vannak kollégák, mondvacsinált problémák miatt. Nekem ez nagyon fáj. Rosszul is érzem ebben magam, pedig ha lehetőség van rá, igyekszem simítani a konfliktusokat, aztán vagy sikerül, vagy nem. Kétségtelenül igaz, amit elmondtál a múzeumi szakmáról, de ugyanúgy érvényes a felsőoktatásra, és még lehetne sorolni. Tudjuk, hogy demográfiai problémák vannak, tehát jóval kevesebb a gyerek. Azt is tudjuk, hogy a rendszerváltozás után ugrásszerűen megnöttek a felsőoktatási intézmények létszámban és intézményszámban is. Azt is tudjuk, hogy Magyarország még mindig nem éri el azt a kívánatos százalékos arányt, amit az Európai Unió a diplomások számára előír. Látjuk, hogy az a pénz, amelyet a felsőoktatásnak nyújtanak, nyilván nem tud ennyi intézményt eltartani. De tegyük fel – és legyek optimista –, a Miskolci Egyetem, valamennyi karával együtt, mindezen problémák ellenére megmarad. Látod-e, és ha igen, miben látod egy ilyen

kis vidéki bölcsészkarok a létjogosultságát akkor, amikor van nálunk nagyobb Debrecen, van egy ELTE, van Szeged, van Pécs, vannak főiskolai karok, és van újabban, a rendszerváltozás óta két egyházi fenntartású intézmény, a Pázmány és a Károli. Van-e szerinted így is létjogosultsága itt Miskolcon, Északkelet-Magyarországon, és ha van, akkor mi lehet az? Vagy nincs?

– **V. Gy.:** Nem egyszerű, hiszen ti is évek óta tipródtok ezen, hogy mi és hogyan legyen. Én egyrészt ott látom a gondot, hogy jó, volt egy olyan időszak, amikor tényleg sok intézményalapítási engedélyt adtak, ami nyilván túlzás volt. De ismerjük ennek a folyamatnak az emeltyűit, meghajtó erejét, tudjuk, hogy pl. hogyan adott Horn Gyula magánegyetemnek működési engedélyt. Tehát e mögött mindig csoportérdek, -szándékok is megnyilatkoznak, ami persze érthető. Ahogy én látom, két verzió lehetséges: vagy az állam a támogatásért, illetve résztámogatásért gyakorlatilag előírja, mit vár el az intézményektől, vagy a másik lehetőség, hogy azt mondja, dolgozzátok ki a magatok programját, amivel életképesek tudtok egy térségben maradni. A kérdésre válaszolva úgy gondolom, hogy ez utóbbi lehetne igazából a megoldás, de mivel látható, hogy a gazdasági helyzetünk még középtávon sem engedi meg a kilépést a finansziális szorításokból, ez utóbbinak aligha lehet esélye. Azt sem gondolom, hogy a következő 5–10 évben ennek megérne a gazdasági feltételei, de szerintem akár már középtávon is ez irányba kellene menni. Mert ugye az sem valódi perspektíva a fiatal generáció számára, hogy valahol eldöntik: a most születettek asztalosok lesznek, mert az országnak most éppen rájuk van szüksége. A holnapután születettek pedig jogászok lesznek, mert ott támadt tegnap némi űr. Ez abszurd, s bizonyos, hogy nem erősíti a fiatalok helyben maradását. Ráadásul az értelmiségi pályák megtervezése nem egyszerű egy olyan társadalmi struktúrába, ahol senki nem akarja, hogy a gyereke ne vigye „többre” nála. A rendszerváltásban ráadásul mindig összekuszálódik a régi meg az új, soha nem letisztított pályákkal indul el a dolog. Nem csak az értelmiségi pályákon, a felsőoktatásban van zavar: mostanában többször emlegettem, hogy Párizsban, ahol az elmúlt években kétszer megfordultunk, a szállodánkhoz közeli kis pékségben majd másfél százada sütik a bagettet egy családnak az egymást váltó generációi. Nálunk ez is szinte elképzelhetetlen. A rádió ma reggeli hírműsorában hallom, próbálják kimenteni a végzett hallgatók diplomáját, hogy tanfolyamokon utólag nyelvvizsgálóhoz segítik őket. Ennek szerintem úgy kellene működnie, hogy ha előírom a kötelező nyelvvizsgát, akkor meg kell tanítanom a hallgatót a nyelvre. Nem írhatom elő neki, hogy magánórán szerezzen képesítést! Nem szerencsés félévente újabb ötletekkel próbálkozni. Ez a versenyfutás nyilván a magadfajtán csattan, hiszen te vagy, akinek új meg új programot kell gyártani, mert most valakinek eszébe jutott, hogy átgúyítja az egész históriát a maga elképzelése szerint.

– **H. Z.:** Négy év alatt négy ún. nagy és végleges stratégiát harangoztak be, egyikből sem lett semmi.

– **V. Gy.:** Nekem nincs ilyenfajta tapasztalatom, de úgy gondolom, hogy annak a programnak, aminek a jegyében egy kar működhetne, javarészt ott kellene megszületnie, abban a körben kellene megérnie, és ott kellene hozzá helyben felnevelni a fiatal oktatókat az adott feladatokra. Mindez idő és organikus gondolkodás, fejlődés.

Ennek a jegyében kellene megteremteni például a nemzetközi kapcsolatrendszer, amely az adott feltételek között működtethető. Abba nem látok bele – és ezt ti tudjátok megmondani –, hogy vajon a karok egymást is helyzetbe tudnák-e hozni, lendíteni valamilyen módon, hiszen azt látom, hogy vannak olyan karok, akik a szomszédokkal vagy például a lengyelekkel hagyományosan nagyon jó kapcsolatot ápolnak. Véleményem szerint a legtöbb helyen kényszeres rövid távú gondolkodás zajlik az életben maradásért, és ebből nyilván nem lehet stratégiát gyártani, még a megmaradás stratégiáját sem.

– **H. Z.:** Az a baj valóban, hogy eléggé meg van kötve a kéz, tehát nem tudjuk, hogy meddig szárnyalhat a gondolat. Mi az, amit engedélyeznek, mi az, amit nem. Azért is ezzel indítottam az interjút, és tulajdonképpen ezzel is zárnám, hogy én lehetőséget látnék egyéni kutató életpályában, nemzetköziesítésben, és a kar és az egyetem jövőképe szempontjából a regionalitásban. És pont azért, mert tudhatunk valami olyat, amit más nem tud, mert mi ebben a régióban élünk. Másrészt azt gondolom, hogy az egyetem feladata lenne, hogy a régió közgyűjteményeibe, iskoláiba, gyáraiba, üzemeibe, államigazgatásba, közigazgatásba szakembereket képezzen. Egyrészt, hogy a régió fejlődjék, hogy az értelmiség itt maradjon, és így jobban látszik az intézmény létjogosultsága is. Csak hát úgy tűnik, mintha ezek kevésbé lennének fontosak, pedig nem tudom megszámolni, hányszor írtam én ezt le különböző tervezetek, jogszabály, stratégia meg egyéb véleményezések kapcsán. Ezt azért is mondom, mert ha úgy nézzük a dolgot, hogy hány intézmény van, akkor valóban a foka és az eszkimó esete áll fenn, és lehet, hogy vannak olyan területek, ahol nem rúghatunk labdába. De ehhez a régióhoz nekünk kell érteni és nekünk kell tudásközpontként megmaradni. És itt jöhet számításba a levéltár, múzeum, könyvtár, tehát nekünk velük szimbiózisban kell élni és együttgondolkodni. Más kérdés, hogy mennyire kíváncsiak a véleményünkre, mennyire használják a mi szellemi tőkénket azok, akik döntési pozícióban vannak. Mert mi nem vagyunk döntési pozícióban.

– **V. Gy.:** Lassan emberöltő óta létezik a regionális tudomány fogalma, aminek vannak saját törvényszerűségei is. Én még azt is el tudom képzelni – és most lehet, hogy butaságot mondok –, hogy a regionális kutatási feladatok a mai oktatási rendszer önálló szintjét képviselnék. Hiszen az egyetemnek vannak kötelezettségei a város felé, a térség irányába, akár a doktori feladatokat ebből a regionális körből kellene megadni, amivel valóban meg tudja mutatni a kar vagy egy tanszék vagy egy doktori iskola is a létjogosultságát. Tudom, hogy bizonyos fokig kényszer volt, de volt abban ráció, hogy itt a fiatalok Heckenast Gusztávot, Kubinyi Andrást vagy hasonlókat hallgathattak, s talán lett volna esély arra, hogy a fiatal oktató gárda mellettük nőjön fel. Mindez persze akkor sem volt egyszerű, s bizonyára nem volt olcsó sem.

– **H. Z.:** Bizony, hogy nem. Tényleg nem vagyunk könnyű helyzetben, de majd meglátjuk, mi lesz. A kérdésem még az, hogy hivatalosan nyugdíjba mentél a múzeumból, az egyetemen emiatt szintén ugyanez a helyzet állt elő. Jelenleg megbízással tanítasz nálunk. Amikor nem tanítasz, és úgymond éled a nyugdíjasok boldog és békés napjait, akkor mivel töltöd az idődet?

- **V. Gy.:** Úgy gondolom, semmivel nem dolgozom kevesebbet, mint régebben. Említettem az Etnographiát: nagyon sok munka van vele, hogy évente négyszer tíz ív megjelenjen. Levelezés, odafigyelni az új kiadványokra, azok recenzáltatására, s arra is, hogy a fiatal doktoranduszok és fokozatot szerzettek legalább egyszer publikáljanak a kutatási témájukból a folyóiratban. Ez minden napomban megjelenik valamilyen módon. Tagja vagyok az akadémia néprajzi bizottságának és a Bolyai Ifjúsági Ösztöndíj kuratóriumának. Dolgozom a Domus Ösztöndíj kuratóriumában, ami a határon túli kutatók pályázatait segíti. Tavaly azt hiszem, öt pályázati kör volt a Domus és a Bolyai ösztöndíjknál. Tehát ezzel is rendszeres munka van. Az év első felében két PhD-értekezést opponáltam, s van egy folyamatban kora őszre is. Kaptam a Nemzeti Kulturális Alaptól egy kis alkotói ösztöndíjat, aminek fejében egy 15 íves kötetet írok a Bodrogek köz hagyományos táplálkozáskultúrájáról. Úgy tervezem, hogy mind a félszáz bodrogek köz települést újra végiglátogatom ennek kapcsán, ami talán egy másik kötetet is körvonalaz, együtt a korábbi gyűjtéseimmel. Szinte folyamatosan vannak cikk adósságaim, néha előadásaim – ennyit a békés és nyugodt napokról. Igaz, most valóban csak az etnográfiaival foglalkozom, ami nem kis dolog!
- **H. Z.:** Egy tudós nem megy nyugdíjba addig, amíg a szellemi frissessége engedi a munkát. Köszönöm a beszélgetést!